

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.972

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ

Стежко Н.В., к.е.н.

E-mail: nadija_s80@mail.ru

Кіровоградський національний технічний університет

У статті досліджено одну з найгостріших невирішених проблем сьогодення - світову продовольчу проблему. Сутність цієї проблеми проявляється у нерівномірному розподілі продовольчих ресурсів між країнами світу та недостатньому рівні харчування значної кількості населення планети. Надзвичайна важливість продовольчої проблеми обумовлена тим, що вона пов'язана із базовими основами існування людства як біологічного різновиду. Метою проведеного дослідження було визначення закономірностей і тенденцій розвитку світової продовольчої проблеми та розкриття її соціально-економічної сутності в умовах глобалізації світової економічної системи. Виходячи з мети дослідження було поставлено наступні завдання: дослідити передумови виникнення світової продовольчої проблеми та розкрити її соціально-економічну сутність, а також визначити шляхи її вирішення. В процесі дослідження було використано комплексний підхід, який передбачає при єдиному об'єкті дослідження певний розподіл функцій по його вивченню, систематизацію результатів, що дозволяє розкрити сутність і причини виникнення продовольчої проблеми. Узагальнення фактів і зв'язків здійснюється за допомогою інтерпретації методів - діалектичного та структурного, а також історико-логічного. Проведене дослідження дало змогу визначити, що світова продовольча проблема обумовлена значною кількістю чинників, а саме демографічними, природно-кліматичними, техніко-технологічними, соціально-економічними, інституційними. Причини та напрямки її вирішення знаходяться у сфері виробництва, розподілу і споживання продовольчих ресурсів як в окремих країнах, так і в світі в цілому. Тому, забезпечення людини продовольством є проблемою, що повинна розв'язуватись у глобальному вимірі, враховуючи високі темпи зростання чисельності населення в бідних регіонах світу, відставання у розвитку новітніх технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання худоби в них порівняно із розвинутими, втрату родючих земель внаслідок неадекватної діяльності людини, неписьменність сільського населення бідних країн, яке в результаті цього не може використовувати високопродуктивні й відповідні конкретним агрокліматичним умовам цих країн технології.

Ключові слова: продовольча проблема, продовольчі ресурси, мальтузіанська теорія, народонаселення, споживання

UDC 339.972

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO DETERMINING THE NATURE AND PRECONDITIONS OF THE GLOBAL FOOD PROBLEM**Stezhko N.V., PhD in Economics***E-mail: nadija_s80@mail.ru**Kirovograd National Technical University*

This paper researches one of the most pressing unsolved problems of today: the world food problem. The point of this problem is in uneven distribution of food resources among countries and insufficient nutrition level of a large part of world's population. The extreme importance of the food problem is caused by the fact that it is related to the basic fundamentals of existence of humanity as a biological species. The aim of the study was to define regularities and trends in development of the global food problem and to present its social and economic nature under conditions of globalization of the world economic system. Grounding on the aim of the study the following tasks were set forward: to investigate the backgrounds of emergence of the world food problem and to define its social and economic nature, as well as to suggest the ways to solve it. The research employs a complex approach that requires, with a single object of study, certain distribution of functions in its researching, systemization of results, which allows revealing the nature and causes of the food problem. Generalization of facts and relationships is carried out by means of interpretation of methods: dialectical and structural, as well as historical and logical. The conducted research has given grounds for claiming that the global food problem is caused by a number of factors such as demographic, natural and climatic, technical and technological, social and economic, institutional. The causes and directions of its solution are in the field of production, distribution and consumption of food resources both in individual countries and the world as a whole. Therefore, providing people with food is a problem that should be solved at a global level, taking into account high rates of population growth in poor regions of the world, the under run in the development of new technologies of crops cultivation and cattle farming in these countries compared to developed ones, loss of fertile land due to inadequate human activity, the illiteracy of the rural population of poor countries, who, as a result, cannot use technologies highly efficient and relevant to specific agro-climatic conditions of these countries.

Keywords: food problem food resources, Malthusian theory, population, consumption

Актуальність проблеми. Однією з найгостріших невирішених проблем сьогодення є світова продовольча проблема. Існуючи в усі часи, вона не втратила своєї актуальності і в XXI столітті. Наявність якісних і доступних продовольчих товарів у необхідних обсягах залишається основою існування будь-якої людини і країни.

Сутність цієї проблеми проявляється у нерівномірному розподілі продовольчих ресурсів між країнами світу та недостатньому рівні харчування значної кількості населення планети. За оцінками ФАО продовольства не вистачає, так, у 2009 році число голодуючих людей досягло найвищого значення за останні 40 років і склало 1,02 млрд. осіб [1], з яких понад 970 млн. мешкають у країнах, що розвиваються; 77 країн світу визнані експертами ФАО країнами з низьким рівнем доходу і дефіцитом продовольства [2].

Надзвичайна важливість продовольчої проблеми обумовлена тим, що вона пов'язана із базовими основами існування людства як біологічного різновиду. Рівень забезпеченості населення продуктами харчування впливає на можливості фізіологічного, психологічного, інтелектуального стану людей, він обумовлює рівень соціального спокою або напруги у суспільстві. Нестача продовольства призводить до неминучої загибелі людей.

Аналіз останніх наукових досліджень. Як відзначають українські дослідники, глобальна продовольча проблема – чи не найдавніша і найсерйозніша з усіх глобальних проблем людства. Голод, як її кульмінаційний прояв і величезне соціальне лихо, охоплював маси людей і в стародавні віки, і в середньовіччя, і в періоди нової та новітньої історії. Найпоширенішим він був у стародавні часи. Так, у міфології індіців Центральної Америки навіть існувало окреме божество голоду. У Середньовіччі населення окремих держав, регіонів і територій через неврожаї знаходилося на межі вимирання або й перетинало її [3]. Відомий французький історик Фернан Бродель писав: «Протягом багатьох століть голод повертався з такою настирливістю, що став елементом біологічного режиму людей, однією з структур їх буденного життя» [4]. Однією з причин цього він вбачав у нерівномірності розподілу доходів, відзначаючи, що у німецьких містах 5% населення привласнювали 25% національного доходу, а на останні 95% припадало 75% національного доходу. Отже, експлуатація з боку привілейованих шарів населення прирікала цих людей на режим обмеженого споживання [4].

Питання забезпечення населення необхідними продуктами харчування досліджувалося від початку розвитку економічної науки. Ця проблема висвітлювалася у працях фізіократів, меркантилістів, представників класичної політекономії. Низький розвиток продуктивних

сил у XVI-XVIII століттях і система феодальних відносин обумовлювали перманентну проблему низького рівня продовольчого забезпечення, постійних проявів голоду. Одним із перших учених, що розглядали продовольчу проблему, був представник класичної школи економічних наук XIX століття англієць Томас Роберт Мальтус (1766-1834). Досліджуючи динаміку обсягів виробництва продуктів харчування та чисельності населення, він у своїй праці «Досвід про закон народонаселення» (1798) обґрунтовує, що при зростанні населення планети, на одну людину припадатиме все менше і менше земельного ресурсу внаслідок обмеженої родючості землі, що призводитиме до голоду і хвороб та служитиме природним обмеженням численності населення. Мальтус дійшов висновку, що чисельність населення зростає в геометричній прогресії, а виробництво продуктів харчування – в арифметичній, внаслідок чого виникає абсолютне перенаселення і дефіцит продовольства [5].

Т. Мальтус вважав, що у суспільстві має діяти неухильний закон природи, згідно з яким для людського життя необхідні харчі, населення в реальній дійсності ніколи не зможе перевищити кількості, спроможної бодай убого прохарчуватися наявними харчовими продуктами; отже, має постійно діяти перешкода зростанню людності, спричинена труднощами добування їжі [6].

В основі мальтузіанської теорії лежить закон убиваючої родючості землі, який був сформульований французьким економістом Ж. Тюрго. Згідно з даним законом, кожні додаткові вкладення капіталу і праці в землю дають менший, порівняно з попередніми внесками, ефект. Він свідчить про особливість можливостей збільшення виробництва сільгосппродукції та продовольства. Цей закон враховував лише природну родючість землі, ігноруючи можливості науково-технічного прогресу, тому часто критикувався багатьма науковцями. Опонентами Мальтуса виступили його співвітчизники М. Т. Садлер (1780-1835) і Г. Спенсер (1820-1903). Перший стверджував, що примноження населення обернено пропорційно його щільності, отже плодovitість людей послаблюється при зростанні його чисельності. Він вважав, що виробництво також може зростати в геометричній прогресії. Г. Спенсер виходив з позиції, що чим вищий рівень розвитку окремих індивідів, тим нижча їх плодovitість, тому з розвитком людства темп зростання населення знижуватиметься і перенаселення можливе лише в окремі періоди [7].

Багато сучасних супротивників Т. Р. Мальтуса доводили, що за рахунок використання нових підходів у сільському господарстві, високих технологій, можна підтримувати існування людства протягом кількох століть.

Мальтузіанський закон народонаселення хоч і підпадав під критику, однак тривалий час підтверджувався реальним ходом розвитку людського суспільства. Особлива увага теорії Мальтуса приділялася в період глобальної нестачі харчів, світової продовольчої кризи середини 60-х і початку 70-х років ХХ-го століття, що обумовило розвиток неомальтузіанства. Так, теорія Мальтуса дістала схвалення відомого економіста Ф. А. фон Хайєка, який стверджував, що вона відповідає тогочасним умовам розвитку сільського господарства на основі традиційних для XVII-XVIII століть засобів виробництва. В умовах зростання спеціалізації, розвитку технології сільськогосподарського виробництва, зростання інтенсивності праці цей закон не спрацьовує. Ф. А. фон Хайєк вважав, що на глобальному рівні немає небезпеки, що в найближчому майбутньому населення світу перебільшить його матеріально-сировинні ресурси. Однак, у регіональному розрізі це можливо (в окремих зонах Центральної Африки) [8].

Розвиток капіталізму та промислового виробництва обумовив суттєве скорочення частки сільськогосподарських виробників. Тому, не зважаючи на підвищення продуктивності праці у аграрному секторі економіки, проблема продовольчого забезпечення населення залишалася гострою, яка обумовлена не лише обмеженими обсягами виробництва продуктів харчування, але й капіталістичною системою розподілу доходу. Саме цей чинник вважали головним у виникненні продовольчої проблеми для робітничого класу представники марксистського напрямку політичної економії. Досліджуючи проблему життєвого рівня найманих працівників, К. Маркс відзначав масові прояви в європейських країнах недостатнього рівня харчування, а то й голоду, які обумовлені надмірною експлуатацією та низькою оплатою праці [9].

Ф. Енгельс, аналізуючи становище робітничого класу в Англії, писав: «Само собою зрозуміло, що якість, як і кількість харчів, залежить від заробітної плати і що низькооплачувані робітники голодують навіть тоді, коли у них є робота, в особливості коли у них велика сім'я; число ж цих низькооплачуваних робітників дуже велике» [10].

У ХХ столітті продовольча проблема досліджувалась багатьма вченими і науковими колективами. У роботі бразильського вченого Жозе де Кастро «Геополітика голоду» (1952) дана оцінка повоєнної проблеми із забезпеченням продовольством у світі. Він відзначає, що людина, як найвища біологічна істота, так і не досягла вирішального успіху в боротьбі за власні засоби до існування. Досить сказати, що після довгого періоду часу, що вимірюється декількома сотнями тисяч років боротьби, виявляється, що у даний період часу, відповідно до жорстких наукових досліджень, приблизно дві третини населення світу існують в умовах постійного голоду, близько півтора мільйони людей не мають засобів для існування, щоб вирватись із тиску найстрашнішого серед усіх соціальних злиднів [11].

У 70-80-х роках ХХ століття дослідження продовольчої проблеми здійснювалося у рамках Світової програми по боротьбі із голодом. Її результати були оприлюднені у 1989 р. на міжнародній конференції в «Декларації Белладжіо», де відзначено, що мільярд людей на Землі не має грошових засобів, достатніх для придбання продовольства, що забезпечує нормальну працездатність, половина з них надто бідні навіть для купівлі продовольства, яке б підтримувало мінімальну життєву активність, одна дитина з шести, що народжується на землі, важить менше, ніж необхідно для нормального розвитку, кожний третій не набирає нормальної ваги до п'яти років, сотні мільйонів людей страждають від анемії, базедової хвороби та асиметричності зору через споживання їжі, яка не містить необхідної кількості заліза, йоду або вітаміну А [12].

Проблему забезпечення продовольством населення у глобальному масштабі розглядають американські вчені Кемпбел Р. Макконел і Стенлі Л. Брю, автори загальновідомого підручника «Економікс: принципи, проблеми і політика», де висвітлюють можливості та перешкоди на шляху вирішення світової проблеми голоду [13].

У Росії дослідження продовольчої проблеми здійснювалося низкою вчених, у тому числі Є. В. Ковальовим, який виокремив п'ять різновидів світової продовольчої проблеми, використовуючи формаційний підхід. Відносини певної суспільно-економічної формації обумовлюють особливості продовольчої проблеми на певному історичному етапі розвитку людства. Продовольча проблема феодалізму – наслідок

відносин виробництва і розподілу між селянами і поміщиками, відносин особистої залежності. Продовольча проблема капіталізму – результат високої диференціації розподілу і споживання продовольства і використання фактору голоду або дефіциту продовольства як засобу примушення до тяжкої і непрестижної роботи. Можливо, саме ця роль голоду і недоїдання, відзначав він, і слугує головною причиною невирішеності сучасної продовольчої проблеми. Продовольчу проблему соціалізму вчений пов'язував із жорстким державним регулюванням і контролем над виробництвом і розподілом продовольства, що обумовило зростаючий дефіцит. Продовольча проблема країн, що розвиваються, – стан перехідних суспільств із рисами продовольчої проблеми капіталізму і передуючих капіталістичних формацій.

Лише один різновид світової продовольчої проблеми, яку Є. В. Ковальов назвав медичною (або фізичною), не залежить від типу суспільно-економічної формації та виражається співвідношення наявних продовольчих ресурсів (або здатності їх виробити) до чисельності населення Землі, країни або регіону [14].

Аналіз продовольчої проблеми більшість вітчизняних дослідників здійснюють у контексті продовольчої безпеки. У той же час чимало вчених аналізують безпосередньо причини виникнення й механізми розвитку самої продовольчої проблеми у глобальному масштабі. В. І. Власов у монографії «Глобальна продовольча проблема» (2001) дослідив причини і глобальні тенденції забезпечення продовольством населення Землі, роль міжнародного співробітництва у її розв'язанні, обґрунтував шляхи вирішення глобальної продовольчої проблеми, в яких запропонував напрями розвитку сільського господарства, агропромислового комплексу країн, що розвиваються, удосконалення соціальної політики у цих країнах і розвитку міжнародного співробітництва і допомоги [15].

Питання продовольчої проблеми висвітлюються у працях І. О. Гойчук, яка дослідила різноманітні причини виникнення продовольчої проблеми, серед яких найважливішою вважає нерівномірність виробництва і споживання продовольства у світі. Сутність сучасної світової продовольчої проблеми полягає у тому, що продовольства для того, щоб подолати голод у світі, загалом вистачає, але спостерігається нерівномірність у його виробництві та споживанні [16].

Значну увагу дослідженню продовольчої проблеми здійснено в монографії П. Саблука, О. Білоруса, В. Власова «Глобалізація і продовольство» (2008), де проаналізовано взаємозв'язок динаміки населення та обсягів продовольчого забезпечення, проблеми і можливості розвитку сільського господарства, соціально-економічні проблеми забезпечення людства продовольством [6, с. 88]. Автори даної монографії відзначають, що в умовах поширення глобалізації й досі не створено жодної успішної моделі подолання голоду, від якого потерпає не менше шостої частини людства. На їх думку, проблема забезпечення людства продовольством нині дедалі більше висувається на перший план і тому треба ставити питання щодо формулювання нових понять на всепланетарному рівні – «геоагро», «глобалагро» і «системи глобального планування виробництва та розподілу продовольства» як основ розв'язання продовольчої проблеми людства [6, с. 88].

Таким чином, можна зробити висновок, що в зарубіжних і вітчизняних публікаціях приділяється значна увага дослідженню продовольчої проблеми. У той же час далеко не всі її аспекти мають системне висвітлення, що стосується причин, механізмів розвитку глобальної продовольчої проблеми, її наслідків і стратегічних підходів до вирішення. Отже, можливості поглиблення дослідження даної проблеми не вичерпані, що створює необхідне поле для наукового пошуку.

Мета роботи полягає у визначенні закономірностей і тенденцій розвитку світової продовольчої проблеми та розкритті її соціально-економічної сутності в умовах глобалізації світової економічної системи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Науковці відзначають, що у сучасних умовах продовольча проблема стала глобальною внаслідок низки причин. По-перше, вона зачіпає тією чи іншою мірою всі країни світу. По-друге, її вирішення залежить від чинників, які виходять за межі сільського господарства. По-третє, у сучасному світі вона нерозривно пов'язана з іншими глобальними проблемами: енергетичною, сировинною, екологічною. По-четверте, на її вирішення в окремих країнах як ніколи раніше чинять вплив міжнародні обставини [17].

Глобальна продовольча проблема обумовлена низкою чинників, які досліджуються багатьма науковцями. Відзначається, що її не слід

пов'язувати лише з недостатнім виробництвом продуктів харчування, її наявність обумовлена сукупністю соціально-економічних чинників. Тому є необхідність в їх більш комплексному та системному викладенні. Проведене дослідження дало змогу виокремити такі групи чинників глобальної продовольчої проблеми: демографічні, природно-кліматичні, технологічні, соціально-економічні та інституційні.

Демографічні чинники охоплюють динаміку чисельності населення, його структуру та міграційні процеси.

Останні століття характеризуються значним приростом населення. Відділ народонаселення секретаріату ООН наводить такі цифри: якщо у 1804 р. населення Землі становило лише 1 млрд. осіб, у 1927 р. – 2 мільярди, то у другій половині ХХ століття зростання населення значно посилилося. У 1960 р. світове населення склало 3 мільярди осіб, у 1974 р. – 4 мільярди, у 1987 р. – 5 мільярдів, у 1999 р. – 6 млрд. Таким чином, за останні 40 років ХХ століття населення планети подвоїлося.

За прогнозами ООН до 2020 р. населення Землі зросте до 7,5 млрд. осіб, а до 2050 року – перевищить 9,3 млрд. осіб [18].

Однак за розрахунками вчених чисельність населення може бути значно більшою. Так, академік РАН С. П. Капиця, підтримуючи теорію демографічного переходу, який, на його думку, триватиме з 1960 по 2050 рр. вважає, що населення зросте до 12-13 млрд. осіб [19, с. 153].

Спостерігається зростання попиту на продовольство внаслідок збільшення чисельності мешканців Землі та намаганням усіх країн покращити продовольче забезпечення.

Динамічне зростання населення, яке здійснюється переважно за рахунок країн, що розвиваються, може спричинити загострення продовольчої проблеми. Прикладом цього є світова продовольча криза середини 60-х – початку 70-х рр. ХХ століття.

Ще одним із чинників є зростання міського населення внаслідок урбанізації. Це зменшує частку населення, яке може забезпечити себе продуктами харчування самостійно, вирощуючи їх на присадибних ділянках.

Природно-кліматичні чинники охоплюють низку явищ, обумовлених наявністю, місцем розташування, якістю природних ресурсів Землі, необхідних для виробництва продовольства. До них слід віднести:

- нерівномірність розподілу земельних і водних ресурсів між країнами та окремими територіями;
- суттєва диференціація якості земельних ресурсів (природної родючості ґрунтів) на окремих територіях;
- вибування земель сільськогосподарського призначення та зниження їх родючості внаслідок ерозії ґрунтів;
- погіршення екологічного стану планети, що негативно позначається на виробництві сільгосппродукції.

Відбувається втрата ґрунтової родючості внаслідок вітрової і водної ерозії, ущільнення землі через інтенсивний механічний обробіток, заболочення перезвожених земель і засоленість зрошуваних, збільшення в ґрунті залишків хімічних добрив тощо. Ерозія оброблюваних земель за останні 40 років призвела до виведення із складу оброблюваних земель 430 млн. га. Тобто щорічно із обігу вибуває 10 млн. га, у тому числі 5-6 млн. га стають неплодородними, 2-3 млн. га виводяться для промислового, дорожнього і міського будівництва [19, с. 153].

У сільськогосподарському обробітку у світі перебуває 4810 млн. га земель (у т.ч. рілля – 1340 млн. га, луки і пасовища – 365 млн. га). Найбільшими розмірами ріллі володіють США (185 млн. га), Індія (160 млн. га), Росія (134 млн. га), Китай (95 млн. га), Канада (46 млн. га), Казахстан (36 млн. га) та Україна (32 млн. га). При цьому Земля щороку втрачає від 5 до 10 млн. га сільгоспугідь через погіршення навколишнього природного середовища, ще 19,5 млн. га втрачається щороку через стрімкий розвиток промисловості й ринку нерухомості [20].

Порушення природного кругообігу рослинного покриву Землі (знищення лісів, порушення річкового і підземного водного балансу і втручання людини в природні процеси) стає найважливішим фактором знищення родючого шару землі (за оцінкою експертів ООН збиток від цього оцінюється в 19 млрд. дол. на рік).

Забруднення повітря та радіація обумовлює зниження врожайності, за оцінками Міністерства сільськогосподарства США з цієї причини загальний збір зерна в країні скоротився на 5-10%, Швеція з тієї ж причини щороку недоотримує 6% врожаю, істотну втрату несуть країни, що спалюють у великій кількості вугілля.

Техніко-технологічні чинники продовольчої проблеми пов'язані з господарською діяльністю людини і технологічним розвитком агропромислового комплексу. Найбільшою мірою вони проявляються у такому:

– бурхливий розвиток промисловості, систем комунікації, інфраструктури та зростаюча урбанізація виводять із сільськогосподарського обороту значну частку земельних угідь, що скорочує виробництво продовольства;

– внаслідок низького технологічного рівня сільськогосподарського виробництва в країнах, що розвиваються, та у пострадянських країнах залишається низьким рівень урожайності основних сільськогосподарських культур та низькою є продуктивність тваринництва. У більшості країн Африки та Азії використовуються застарілі, у тому числі архаїчні технології, що не дозволяє отримувати високі врожаї. Якщо середня врожайність усіх зернових у Північній Америці в 2005 р. досягла 53,0 ц/га і збільшилася порівняно із 1980 р. на 17,0 ц/га, у країнах Європейського Союзу – відповідно 56,3 і на 13,0 ц/га, то у країнах Південної Азії ці показники становили тільки 25,0 і 17,6 ц/га, а в африканських країнах, що розташовані нижче арабської півночі Африки, всього 9,8 і 0,7 ц/га [6].

Мають місце значні втрати продовольчих ресурсів внаслідок недостатнього рівня розвитку системи збереження та переробки вирощеної продукції. Значна частина продовольства щорічно втрачається через його поїдання різними природними шкідниками, псування в процесі зберігання і втрат під час транспортування. Наприклад, у Китаї втрачається близько 25% зернових, у В'єтнамі – 13-16% рису і 20% овочевих культур, а за даними Б. М. Данилішина, втрати харчової сировини у світі досягають 500 млн. тонн [6].

Усі ці причини призводять до того, що, не зважаючи на розвиток сільського господарства, темпи приросту виробництва продукції зменшуються. За розрахунками Е. Аронова темпи приросту сільгоспвиробництва у світі складали: 1960-1969 рр. – 3%, 1970-1979 рр. – 2,3%, 1980-1992 рр. – 2%, 1993-2010 рр. – 1,8%. [21].

Соціально-економічні чинники пов'язані з розподілом доходів, рівнем життя, купівельною спроможністю різних верств населення, що обумовлює можливості отримати необхідну кількість продовольства. Серед соціально-економічних чинників слід виокремити такі:

– значна поширеність бідності та неспроможність великої кількості людей придбати необхідний обсяг продуктів харчування. У наш час у світі нараховується близько 1 млрд. осіб, які існують менше ніж на 1 дол. на день, 2,5 млрд. осіб існують менше ніж на 2 дол. на день. Близько 820 млн. осіб в країнах, що розвиваються, страждають від недостатнього харчування;

– неухильне зростання цін на продовольчі товари, яке обумовлене низкою причин (підвищенням цін на енергоресурси, збільшенням попиту на продовольство, скороченням його пропозиції внаслідок вибування із обороту сільгоспугідь та більш частих стихійних лих, які шкодять сільськогосподарському виробництву тощо). Фахівці відзначають «фронтальне» зростання цін, тобто їх підвищення на основні групи товарів. У 2009 р. загальний індекс цін на продовольство, за розрахунками ФАО, склав 172,4%, а у 2010 р. 214,7% [20];

– нестабільність на світових фінансових ринках, що впливає на економічну діяльність в усіх країнах та в усіх сферах виробництва, у тому числі і в АПК;

– зміна структури сільгоспвиробництва не на користь продовольства. Відбувається збільшення обсягів вирощування зернових із метою вироблення біопалива. Цей напрям підтримується, наприклад, урядом США, який надає значні субсидії своїм фермерським і сільськогосподарським компаніям для вирощування ними пшениці, кукурудзи, ріпаку. У ЄС передбачається відведення 4-13% площ сільськогосподарських угідь на виробництво сировини для біопалива згідно з Директивою 2003/30/ ЄС, в якій наголошується на необхідності заміни 5,75% дизеля та бензину на транспорті й просування біопалива [20].

Інституційні чинники стосуються законодавства, аграрної політики держав і міжнародних організацій, ефективності управління агропромисловим комплексом та умовами для розвитку сільськогосподарського підприємництва. Серед інституційних чинників найбільший вплив на продовольчу проблему чинять такі:

– недосконала аграрна політика й законодавство в багатьох країнах, які не забезпечують динамічний розвиток сільськогосподарського виробництва на новій технологічній основі внаслідок недостатнього залучення інвестицій в АПК, недостатню підтримку вітчизняних виробників продовольчої продукції тощо;

– невдалі реформи в аграрному секторі економіки щодо власності на землю, організації фермерських господарств, розвитку ринкових відносин у сфері виробництва та переробки продовольчих ресурсів. Особливо це стосується пострадянських країн, ринкові перетворення в яких призвели до скорочення виробничих потужностей в АПК, скорочення сільгоспугідь, знищення поголів'я тварин тощо;

– недостатній рівень розвитку підприємництва і фермерства, обумовлений слабкою державною підтримкою, нестачею фінансових ресурсів для організації ефективного господарства.

Висновки. Таким чином, світова продовольча проблема обумовлена значною кількістю чинників. Причини та напрямки її вирішення знаходяться у сфері виробництва, розподілу і споживання продовольчих ресурсів як в окремих країнах, так і в світі в цілому. Тому, забезпечення людини продовольством є проблемою, що повинна розв'язуватись у глобальному вимірі, враховуючи високі темпи зростання чисельності населення в бідних регіонах світу, відставання у розвитку новітніх технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання худоби в них порівняно із розвинутими, втрату родючих земель внаслідок неадекватної діяльності людини, неписьменність сільського населення бідних країн, яке в результаті цього не може використовувати високопродуктивні й відповідні конкретним агрокліматичним умовам цих країн технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларація Всесвітнього Саміту з продовольчої безпеки. Всесвітній Саміт з продовольчої безпеки Рим, 16-18 листопада 2009 року / Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй — [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/Meeting/018/k6050r.pdf>
2. Low-Income Food-Deficit Countries (LIFDC) – List for 2010. The Food and Agriculture Organization of the United Nations. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.fao.org/countryprofiles/lifdc.asp?lang=en>
3. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення / керівник авт. кол.проф. Р.І. Тринько. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 304 с.
4. Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка и капитализм, XV – XVIII вв. / пер. С фр. Л.Е. Куббеля; вступ. Ст. изд. Ю.Н. Афанасьева. – 2- е изд. – М.: Весь мир, 2006
5. Мальтус Т.Р. Дослідження закону народонаселення. К.: Основи, 1998. – 535 с.

6. Глобалізація і продовольство: Монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
7. Покровский В. Население. Брокгауз-Ефрон и Большая Советская Энциклопедия. Объединенный словарь. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gatchina3Q00.ru
8. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма: Пер. с англ. – М.: Новости, 1992. – 304 с.
9. Маркс К. Капитал.: Москва, Издательство политической литературы, 1983.- 3883 с.
10. Энгельс Ф. Положение рабочего класса в Англии: Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 2. – М.: Политиздат, 1959. – С. 309
11. Josede Castro. Geopolitica del Hambre. La Habana. 1964. P. 27
12. Overcoming Hunger in the 1990 s. The Bellagio / Declaration
13. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Пер. с англ. II-го изд. К., Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
14. Ковалев Е. Продовольственная проблема в современном мире // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. - №6. – С. 36
15. Власов В.І. Глобальна продовольча проблема. – К., 2001. – 506 с.
16. Гойчук О.І. Продовольча безпека в Україні і світі: Монографія. К.: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2003. – С. 6
17. Колесняк А.А. Продовольствие - в мире, стране, регионе. М. 2001.- С.63
18. World Population Prospects: The 2008 Revision, Highlights, Working Paper No. ESA/P/WP.210. United Nations Department of Economic and Social Affairs. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/wpp2008_highlights.pdf.
19. Капица С.П. Сколько людей жило, живет и будет жить на земле. Очерк теории роста человечества. – М.: Международная программа образования, 1999. – С. 153
20. Жаліло Я.А., Собкевич О.В., Русан В.М., Юрченко А.Д. Світова продовольча криза та виклики для України // Економіка АПК, 2011, №8. С. 136
21. Аронов Э.Л. Продовольственная безопасность России и ведущих стран мира. Аналитический обзор. М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2005. – С. 6